

УДК 346:658.849.7.

Молчанова Марина Євгенівна,
аспірант кафедри господарського права
НУ «Юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого»

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ АУКЦІОННОГО ТОВАРООБІГУ В ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті досліджено основні етапи розвитку аукціону у різних країнах світу та особливості нормативно-правового регулювання аукціонної купівлі-продажу товарів у різні часи. Особливу увагу приділено питанню виникнення аукціонних торгів на українських землях. Наведено перелік національних законодавчих актів, якими регулюється аукціонна діяльність у наш час. Вказано недоліки та прогалини сучасного законодавства України у галузі аукціонного товарообігу.

Ключові слова: аукціон, торги, аукціонний товарообіг, історія аукціону.

Постановка проблеми. Аукціон в умовах сучасної ринкової економіки є розповсюдженим способом купівлі-продажу товарів, що використовується у більшості країн світу, включаючи Україну. Саме тому доречним вважаємо проведення історичної ретроспективи розвитку інституту аукціонних торгів в окремих іноземних державах від часів Давніх цивілізацій до сьогодення та визначення особливостей становлення аукціону на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів історії виникнення та розвитку аукціонної купівлі-продажу товарів приділяли увагу іноземні та вітчизняні науковці. Серед них можна назвати Е. В. Барневу, Р. Вебер, Д. Іслі, Р. Кассаді, Дж. Клеїнберга, П. Мілгрона, С. І. Хом'яченко, О. В. Шерстобітова та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у ґрунтовному та комплексному вивченні історії виникнення аукціону та етапів формування законодавства у галузі аукціонної купівлі-продажу товарів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аукціонна форма купівлі-продажу товарів відома ще з часів античності. Дослідження історичних джерел, зокрема праць Геродота, дає підстави вважати, що перший аукціон було проведено приблизно у V ст. до н.е. у Вавилоні, де в якості лотів на продаж виставлялися жінки, які досягли шлюбного віку [14, р. 26]. Термін «аукціон» виник у Давньому Римі та іменувався латинським словом «аuctus», що перекладається, як зростання або збільшення. Закони Римської імперії визначали аукціон, як спосіб укладання договорів та, у деяких випадках, передбачали необхідність його проведення для торговців [1, с. 78], яких можна вважати прототипами сучасних суб'єктів господарювання. Наведене законодавче положення свідчить про те, що первісне легальне визначення аукціону було сформульовано ще стародавніми римськими юристами. Окрім того, вони заклали основи поділу аукціонних торгів на примусові, добровільні та змішані. Так, примусовим був аукціонний продаж

судової застави [11, с. 92], добровільним – аукціон з продажу рабів, правовий статус яких дорівнювався до статусу речей [14, р. 28]. До змішаного типу належало проведення аукціону на виконання вимог законодавства: закони Римської імперії передбачали, що передача в оренду міських земель має здійснюватися з використанням аукціонного механізму для обрання орендаря [1, с. 78].

Слід зазначити, що систематика аукціонного товарообігу, яка була розроблена давніми римлянами, є актуальною й досі та існує в межах організаційного критерію. Відповідно до сучасного розвитку інституту аукціонних торгів, примусовими пропонуємо вважати аукціони, що призначаються, як правило, державними органами, незалежно від волі власника майна з метою продажу конфіскованих, незатребуваних і неоплачених товарів, закладених і не викуплених в строк речей. Наприклад, у примусовому порядку аукціонні торги проводяться при реалізації арештованого майна відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV [6], деяких видів конфіскованого майна відповідно до «Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 року № 1340 [5], майна збанкрутілих суб'єктів господарювання у випадках, передбачених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року № 2343-XII [7] та в інших випадках.

Добровільними є аукціони, що проводяться за ініціативою власників товарів з метою найбільш вигідного їх продажу. Найпоширенішими серед них є аукціони з продажу антикваріату, витворів мистецтва тощо. До того ж, можна виокремити самостійну групу аукціонних торгів – аукціони на виконання умов законодавства (змішані), проведення яких стає обов'язковим тільки при відчуженні окремих видів товарів або прав на них. Так, аукціон на виконання умов законодавства передбачено у ст. 135 Земельного кодексу України, де зазначено, що земельні торги проводяться виключно у формі аукціону, який обов'язково має бути проведений при продажу земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) [3].

Існують відомості, що аукціон використовувався й у Стародавньому Китаї, де починаючи з VII сторіччя н.е., на аукціонний продаж виставлялося особисте майно померлих монахів [13, р. 1089].

Не дивлячись на раннє виникнення інституту аукціонних торгів, механізм аукціонної купівлі-продажу товарів почав широко використовуватися та наблизився до його сучасної моделі із появою аукціону в Англії, перша згадка про який міститься в Оксфордському англійському словнику і датується 1595 роком. Але найбільшого розмаху аукціонний товарообіг тут набув у XVIII сторіччі після заснування всесвітньо відомої аукціонної фірми «Сотбіс» та аукціонного дому «Крістіс» [14, р. 30]. Саме в ці часи сформувався Англійський тип аукціону або, як його ще називають, аукціон зі збільшенням ставок, де перемагає покупець, що запропонував найвищу ціну за лот [12, р. 250].

Еміграційні процеси сприяли швидкому розповсюдженню аукціонної купівлі-продажу товарів в інших країнах. Саме таким чином аукціон знайшов свій шлях з Англії до Америки, де з давніх часів колоністи застосовували цей спосіб продажу для реалізації судової застави і розпродажу товарів, які залишалися наприкінці сезону. Окрім того, до 1808 року аукціон офіційно використовувався й для продажу рабів, особливо – в Південній Америці, де людина оцінювалася приблизно у 750 доларів, залежно від трьох критеріїв: стать, вік та фізіологічні особливості тіла [14, р. 34-35].

У наступні роки застосування аукціонного товарообігу набирає обертів і вже наприкінці ХХ сторіччя починає відігравати провідну роль в економічному житті Сполучених Штатів, використовуючись суб'єктами як приватного, так і публічного права. У якості прикладу можна навести факт визнання аукціонних торгів Міністерством внутрішніх справ США, яке у такий спосіб продавало права на майно, що знаходилося у федеральній власності. У приватному секторі економіки найбільш розповсюдженою була аукціонна купівля-продаж вина, витворів мистецтва, авторських прав й тощо [13, р. 1089].

Наступний етап розвитку аукціону пов'язаний із такими країнами, як Нідерланди, Німеччина, Японія та Китай. Саме тут виник тип аукціонних торгів, який був прямо протилежним Англійському аукціону та передбачав поступове зниження претендентами ціни лоту. Цей різновид аукціонного методу купівлі-продажу найчастіше називають Голландським [9, с. 45] і значно рідше – Німецьким аукціоном [12, р. 250].

Історія виникнення аукціону на теренах України починається ще з Давніх часів, коли на Русі «торг», «торжище» були місцем збору купців, торговців і звичайних міщан [1, с. 79], та безпосередньо пов'язана з Російською імперією, до складу якої у XVII столітті входила частина українських земель. Саме тоді царським урядом було видано перші акти зі згадкою про заходи, схожі на публічні торги, які на той час фактично ототожнювалися з аукціоном та найчастіше мали місце у сфері державних закупівель. Так, 7 липня 1654 року був оголошений Указ про підрядну ціну на доставку до Смоленська муки і сухарів, згідно з яким підрядник на певних умовах повинен був відвезти хліб до Смоленська, одержуючи при цьому звільнення від мита. Тобто конкурсу, як такого, ще не було, але вже закладалися його основні підвалини – публічне замовлення, пошук виконавців, наперед задані умови. Перші законодавчі акти, що стали прототипом майбутніх правил аукціонної купівлі-продажу, були прийняті за часів правління Петра I. Згідно з нормативними документами тих часів оголошення про конкурс мало бути оприлюднене шляхом вивішування відповідного повідомлення на всіх міських воротах, щоб особи, які входять до міста або покидають його, могли з ним ознайомитися. У такий же самий спосіб повідомлялося й про пільги для підрядчиків і постачальників, перераховувалися особи, що вже працювали за держзамовленням. У червні 1714 року спеціальним сенатським рішенням було введено вимогу оприлюднювати результати всіх публічних торгів із зазначенням усіх подробиць (хто на що найнявся, за якими цінами, а також поручителів). Такі самі відомості також мали бути подані до Канцелярії Сенату.

При найближчих наступниках Петра I країна жила в основному за прийнятими ним законами, які лише інколи доповнювалися та уточнювалися.

Більш удосконалений механізм аукціонних торгів закріплювався у Зібранні законів цивільних Російської імперії, де чітко встановлювалося, що переможцем визнається той, хто пропонує «найвигіднішу ціну». У 1722 році в Російській імперії було прийнято перший спеціалізований закон, що регламентував торги для державних потреб [11, с. 93].

Наступним етапом у розвитку аукціону в Російській імперії стало прийняття Статуту Торгового (Зібрання законів, т. 11, ч. 2), у якому містилися правила про біржові аукціони і аукціоністів. Відповідно до даного нормативного акту біржові аукціони поділялися на два види: такі, що проводилися через біржових аукціоністів, і такі, що проводилися через біржових маклерів. На українських землях діяла Одеська біржа, де з 1890 року були введені обидва види аукціонних торгів [11, с. 93].

Слід зазначити, що в Російській імперії (у тому числі і на українських землях, що входили до її складу) аукціонний механізм продажу застосовувався також для реалізації майна збанкрутілого суб'єкта господарювання. Так, у 1877 році на аукціоні були продані

магазини, склади та інша власність Харківського товариства, яке заборгувало постачальникам товарів 141 тис. крб. [8, с. 2].

У 1900 році Положенням про підряди та поставки було введено форму аукціону через запечатане оголошення [1, с. 78], яка використовується дотепер та уявляє собою аукціонну процедуру, коли претенденти роблять ставки таємно один від одного, як правило, передаючи аукціоністу заклеєні конверти з офертою, або шляхом використання електронного аукціону.

Таким чином, в Україні процедура аукціонної купівлі-продажу товарів до ХХ століття розвивалася на основі тогочасного законодавства Російської імперії і стосувалася переважно державного сектора економіки, який сьогодні регулюється за допомогою господарського права.

Із встановленням радянського режиму на українських землях публічні торги практично зникли з господарського життя країни, оскільки основна частина підприємств була націоналізована, а правова конструкція подібного способу купівлі-продажу товарів прямо суперечила плановій економіці. Тому використання аукціонного механізму укладення договорів було нетиповим і можна навести лише кілька таких прикладів.

Так, починаючи з 1931 року Міністерство зовнішньої торгівлі СРСР проводило у Ленінграді аукціони з продажу пушнини. Причому, покупцями на них були виключно суб'єкти господарювання – іноземні компанії, які розраховувалися іноземною валютою. Цікавим також є те, що проведення цих аукціонів триває й досі у місті Санкт-Петербурзі та організовується Зовнішньо-торгівельним об'єднанням «Союзпушнина».

Окрім наведеного прикладу, можна зазначити, що у 1989 році Зовнішньоекономічний банк почав організовувати в СРСР валютні аукціони, на яких за результатами торгів встановлювався курс рубля. У процесі валютних аукціонів державні підприємства-експортери могли продати валютні відрахування зі своїх рахунків іншим підприємствам [1, с. 79].

Вищезазначене дає підстави вважати, що аукціони в радянському Союзі проводилися переважно серед суб'єктів господарювання, відносини між якими сьогодні регулюються нормами господарського права, але за тих часів Господарського кодексу ще не було, а Цивільний кодекс 1963 року не містив норм, присвячених інституту торгів та, зокрема, аукціонній купівлі-продажу товарів. Перша регламентація торгів, як особливого способу укладання договорів була пов'язана зі здобуттям Україною незалежності та початком переходу до ринкової економіки, а саме – із проведенням приватизації державної власності. Так, наприклад, у 1994 році Указом Президента України від 26.11.1994 р. № 699/94 «Про заходи щодо забезпечення прав громадян на використання приватизаційних майнових сертифікатів», Наказом Фонду державного майна України від 05.04.1996 р. № 395 «Про затвердження Порядку проведення спеціалізованих сертифікатних аукціонів за компенсаційні сертифікати» було врегульовано організацію і проведення сертифікаційних аукціонів. Після цього було прийнято ще кілька підзаконних нормативно-правових актів стосовно порядку проведення аукціонів у галузі приватизації майна та Закон України від 18.05.2000 р. № 1723-III «Про Державну програму приватизації», згідно з яким органам приватизації вперше надавалося право проводити аукціони за методом зниження ціни лота.

Саме з цих часів аукціонна діяльність здобула широкого розповсюдження у різних сферах. Наприклад, 21 січня 1994 року у Харкові відбувся перший земельний аукціон, який розпочав епоху вільного і відкритого продажу землі в Україні, але йшлося про реалізацію права на довгострокову оренду земельних ділянок з об'єктами незавершеного

будівництва, а не про продаж [4, с. 2]. Пізніше аналогічні аукціонні торги стали проводитися по всій країні. Аукціон почав широко використовуватися державою, публічними та приватними суб'єктами господарювання для купівлі-продажу природних ресурсів або прав на їх використання, що врегульовувалося відповідними підзаконними нормативно-правовими актами. Серед них можна назвати «Положення про порядок організації і проведення аукціонів з продажу природного газу», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 1424 від 14 вересня 1998 року, «Положення про порядок організації і проведення аукціонів з продажу ліцензій на використання радіочастот в Україні», затверджене Наказом Держкомзв'язку України № 102 від 06 липня 1998 року, та інші.

1 січня 2004 року набув чинності Господарський кодекс України, у якому лише згадується про можливість укладення договорів на публічних торгах, але немає чіткої регламентації процедури проведення аукціону [2]. Так само й у Цивільному кодексі України, прийнятому у 2003 році, з'явилася норма частково присвячена торгам без їхньої деталізації [10]. У 2010 році Верховною Радою України було розроблено Проект Закону України «Про аукціони», який у 2011 році було знято з розгляду.

Таким чином, мусимо визнати, що на сьогодні в Україні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який би встановлював загальні засади аукціонної купівлі-продажу товарів. Замість цього можемо констатувати наявність розпорошених правових норм, які містять різні організаційні механізми функціонування аукціонів та різний понятійний апарат. Так, наприклад, «Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 №1448, у п.11 закріплює, що кожна наступна ціна, запропонована покупцями на аукціоні, повинна перевищувати попередню не менш як на 10 відсотків. Тобто крок аукціону повинен бути більшим за попередню ціну хоча б на 10 відсотків. У той же час «Порядок проведення аукціонів щодо доступу до пропускної спроможності міждержавних електричних мереж України для експорту електричної енергії», затверджений Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, від 08.11.2012 року №1450, передбачає, що крок аукціону не може перевищувати 10 відсотків від початкової ціни лота. Окрім того, обидва нормативно-правові акти встановлюють різні гарантійні внески учасників та взагалі різні процедури підготовки аукціону.

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що аукціони мають тисячолітню історію, яка розпочинається з часів Давніх цивілізацій і продовжується дотепер. За радянських часів їх поширення в Україні було досить обмежене як наслідок панування адміністративно-командної економіки і властивого їй обмеження розподільчими засобами сфери товарно-грошових відносин. Після здобуття незалежності України та розвитку ринкової економіки аукціонний товарообіг почав поступово набирати обертів і наразі застосовується у багатьох галузях господарської діяльності суб'єктів публічного та приватного права, а тому потребує належної правової регламентації.

Список використаних джерел

1. Барнева Э. В. Некоторые особенности происхождения и развития аукционов и ярмарок в России / Э. В. Барнева // Российская цивилизация: полит.-правовые и социально-экономические особенности: материалы Международной научн.-практ. конф. студентов и аспирантов (17 мая 2012 г.) в 2 т. Т. II. – К.: Познание, 2012. – С. 78–79.

2. Господарський Кодекс України [Текст]: за станом на 01 січня 2012 року // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 18-20. – Ст. 144.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
4. Митюк А. М. Земельні аукціони в Україні – одна із форм ринку землі несільськогосподарського призначення / А. М. Митюк, С. І. Хом'яченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_gum/misb/2011_12/Mituk_Homyachenko.pdf.
5. Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 року № 1340. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1340-98-%D0%BF?test=Up9Mf3o6frcToL2ZiY/UJjdHI4W2s80msh8Ie6>.
6. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14>.
7. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 року № 2343-XII. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 31, ст. 440.
8. Сидорович О. С. Причини занепаду споживчої кооперації Лівобережної України у 70–80-х рр. XIX ст.: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. С. Сидорович. – Луганськ, 2006. – 22 с.
9. Смит Ч. У. Аукционы: от Вальраса к реальному миру / Ч. У. Смит // Журнал социологии и социальной антропологии. – С.-П.: Наука, 2002. – Том V. – №2. – С. 43-59.
10. Цивільний кодекс України [Текст]: за станом на 01 січня 2012 року // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – 356 с.
11. Шерстобітов О.В. Історія розвитку інституту торгів / О. В. Шерстобітов // Актуальні проблеми держави і права; Зб. наук. праць. – О.: Юр. літ-ра, 2008. – Вип. 38. – С. 92-96.
12. David Easley and Jon Kleinberg Networks, Crowds, and Markets: Reasoning about a Highly Connected World, Cambridge University Press, 2010.
13. Paul R. Milgrom and Robert J. Weber A Theory of Auctions and Competitive Bidding // Econometrica. – Volume 50. – September. – 1982, Number 5. – P. 1089-1122.
14. Ralph Cassady Jr. Auctions and Auctioneering / R. Cassady. – University of California Press, 1967. – 321 p.

Молчанова М. Е. Правовые особенности аукционного товарооборота в сравнительно-исторической ретроспективе

В статье исследованы основные этапы развития аукциона в различных странах мира и особенности нормативно-правового регулирования аукционной купли-продажи товаров в разные времена. Отдельное внимание уделено вопросу о возникновении аукционных торгов на украинских землях. Приведен перечень национальных законодательных актов, которыми регулируется аукционная деятельность в наше время. Указано недостатки и пробелы современного законодательства Украины в области аукционного товарооборота.

Ключевые слова: аукцион, торги, аукционный товарооборот, история аукциона.

Molchanova M. E. Legal features of auction commodity turnover in a comparative-historical retrospective

The main stages of auction's development and features of its legal regulation in various time are researched in this article. The separate attention is paid to a question of auction's emergence on the Ukrainian lands. It is a list of national acts by which auction activity is regulated presently. It is specified shortcomings and gaps of the modern legislation of Ukraine in the field of auction.

Key words: *auction, auction commodity turnover, history of auction.*

